

't Inschrien

Vereniging Oudheidkamer Twente

In dit nummer o.a.:

- Melchior Winhoff
- Natura Docet
- Twents Memorieboek
- Zadeldaktorens
- Twentse Taalbank

Colofon

Y Inschrien is een kwartaalblad van de Vereniging Oudheidkamer Twente.

Doelstelling

Het bevorderen van kennis en inzicht omtrent de culturen van stad en land in Twente, in het bijzonder voor wat betreft archeologie, geschiedenis, natuur en landschap en het streven tot het behoud van de bestaande culturen of overblijfselen ervan.

Redactie

Berend Jager (hoofdredacteur), Frans Agterbosch, Willy Ahlers, Geert Bekkering, Hilda Ferweda, Frans Janssen en Robert Kemper.

Aan dit nummer werkten mee:

W. Ahlers, F.J.M. Agterbosch, J.A. van Alsté, G. Bekkering, E. van Boggelen (www.ellenheutink.nl), G. Goorhuis, B. Jager, R.R.M. Kemper, Z. Kolks, E. Vermeer en G. van der Vliet.

Redactieadres

Blauwgras 48
7623 GK Borne
tel. 074-2671053
redactie@oudheidkamertwente.nl

Bestuur

Jan van Alsté, voorzitter
Janny Willemsen, secretaris
Clemens Klappe, penningmeester
Jan Morsink, lid
Frans Janssen, lid

Secretariaat

secretariaat@oudheidkamertwente.nl
Telefoon: 074-2914014
Rabobank rek.nr. 12 95 76 379

OKThuis

Stroinksbleekweg 12B
7523 ZL Enschede
Telefoon: 053-4787447
www.oudheidkamertwente.nl
Soos: iedere maandmiddag 13.30 - 16.30 uur

Het abonnement is bij het lidmaatschap van de vereniging ingesloten. Lidmaatschap van de vereniging kost 24,50 euro per lid, echtparen 29,50 euro, jeugdleden tot 21 jaar 10 euro.

Losse nummers zijn voor 5 euro verkrijgbaar bij het secretariaat en op de soosmiddagen.

De kopij moet uiterlijk 29 oktober 2009 bij de redactie zijn. Men kan richtlijnen aanvragen bij de redactie.

Publicatie of overname van artikelen, geheel of gedeeltelijk, is toegestaan mits de bron wordt vermeld.

Donatie, schenkingen en sponsoring:
schenken@oudheidkamertwente.nl

Een inschrien is een klein verborgen vakje in een tuigkist waarin men kostbare voorwerpen bewaarde.

Druk: Drukkerij Veltmann B.V., Enschede

ISSN 1875-2659

Inhoud**Pag.**

Van de redactie	03
Van de voorzitter	03
Nieuwe leden	04
Activiteitenkalender	04
Heimatmuseum als voorbeeld Han Brummelman	06
Column: de Deventer boekenmarkt Robert Kemper	07
Uit de collectie van de Oudheidkamer Willy Ahlers	08
Het leven van Melchior Winhoff en zijn nageslacht Robert Kemper	09
Zadeldaktorens Zeno Kolks	14
Naar een Twentse Taalbank Goaitsen van der Vliet	16
Afscheid Frans Agterbosch	18
Twentse sage: de schat van het witte wiefke Elias Vermeer	19
Van lezers voor lezers. Vraag en antwoord	20
Twents Memorieboek op internet Guus Goorhuis	22
Kunst en historie: de spijkermotor Berend Jager	24
Boeksignalement Geert Bekkering	26
Twentse paddenstoel	27
Natura Docet - De natuur onderwijs Willy Ahlers en Hilda Ferwerda	28

Omslagillustratie: Karel V in een 16de eeuwse landrecht

Van de redactie

Recent gaf Frans Agterbosch te kennen dat hij zijn functie als lid van de redactie wil neerleggen. Niet om op zijn lauweren te gaan rusten, maar omdat hij binnen de Oudheidkamer al een breed scala aan activiteiten ontplooit die hem nopen een selectie te maken. Het betekent niet dat Frans zijn bezigheden voor ons blad volledig staakt; regelmatig zult u nog artikelen van hem aantreffen.

We merken dat veel mensen het interessant vinden op te sporen waar de paddenstoel die afgedrukt staat in het blad nu weer staat en dat men het artikel dat in het daarop volgende nummer verschijnt, en dat verband houdt met een belangrijk historisch gegeven in de omgeving van de paddenstoel, met aandacht leest. Toch zijn er maar weinig mensen die de moeite nemen aan de redactie de locatie van de paddenstoel door te geven. Jammer. Wat meer interactie zouden we op prijs stellen.

Op de oproep van de heer Kok in het vorige nummer te melden waar zich kunstwerken van amateurs bevinden kregen we een reactie van de heer Rouwhorst uit Delden die zelf een schilderij van Krol in zijn bezit heeft. De vraag aan de lezers in de rubriek Van lezers voor lezers komt dit keer van de heer Wullink. We hopen dat zijn vraag een lezer in de pen doet klimmen of, misschien wat moderner geformuleerd, achter zijn computer doet kruipen om met een interessante bijdrage voor de dag te komen. Interessant en zeer divers is ook dit nummer met onder andere artikelen over Natura Docet door Hilda Ferwerda en Willy Ahlers, Melchior Winhoff door Robert Kemper en Zadeldaktorens door Zeno Kolks. Veel leesplezier!

Berend Jager

Van het bestuur

Het beleid voor de jaren 2009 – 2011 is in mei door het bestuur vastgesteld en gepresenteerd in het vorige nummer van 't Inschrien: 2009/2. Kort samengevat is het doel van de vereniging: behoud, uitbreiding en ontsluiting van een collectie op het gebied van het cultureel erfgoed van Twente. Het bereiken van de beleidsdoelen is een belangrijke taak van het bestuur. We zijn gestart met een project dat zorgt voor uitbreiding van de collectie, vergroting van de professionaliteit en intensiever gebruik van ons gebouw. We gaan een Taalbank opzetten gericht op het verzamelen en behouden van het cultureel erfgoed op gebied van de Twentse taal. Om die Taalbank goed te kunnen ontwikkelen hebben we subsidie gekregen van de Mondriaan Stichting. Goaitsen van der Vliet gaat het idee met een aantal vrijwilligers uitwerken. Hoe dat in zijn werk gaat, leest u elders in dit nummer.

In de nabije toekomst nemen we ook initiatieven inzake andere geformuleerde beleidsdoelen. De realisatie van een leerstoel op het gebied van het Twents cultureel erfgoed is een enorme uitdaging. Meer organisatietalent en uitvoerende kracht zijn nodig om onze vergaande ambities te realiseren. We zullen af en toe de pers inschakelen om onze doelen bekender te maken en om actieve vrijwilligers te bereiken.

Het bestuur is uitgebreid met een nieuwe penningmeester Clemens Klappe. Met Jan Huttenhuis die als vrijwilliger de administratie verzorgt, zorgt hij voor de financiën van de Vereniging. Han Brummelman heeft afscheid genomen van het bestuur. We zijn hem erg dankbaar voor het vele werk dat hij voor de vereniging heeft verricht.

Jan A. van Alsté, voorzitter

Nieuwe leden OKT en abonnementen 't Inschrien

Nieuwe leden

Hr. en Mw. Schippers	Enschede	Hr. en Mw. Voortman	Enschede
Mw. Te Kiefte	Amsterdam	Hr. en Mw. Hofsté	Enschede
Hr. en Mw. Van Dam	Enschede	Hr. en Mw. Huttenhuis	Hengelo
Hr. en Mw. Genglerq	Almelo	Hr. Benerink	Denekamp
Hr. en Mw. Rohaan	Hengelo	Hr. en Mw. Hoeberichts	Enschede
Hr. Broekhuis	Agelo	Hr. en Mw. Huttenhuis	Hengelo

Actviteitenkalender

Zie voor de actuele situatie ook www.oudheidkamertwente.nl of bel even onze secretaris mevrouw Janny Willemsen, tel. 074 - 291 40 14.

Lezingen:

Maandagavond 9 november om 19.30 uur:

Lezing over gastarbeiders o.a. in Twente door de heer J. Roerink.

De lezing wordt gehouden bij onze buurman TwentseWelle. Zie voor nadere informatie onze website www.oudheidkamertwente.nl

Excursies:

Zaterdag 17 oktober 2009

Excursie naar het Museum over de Varusslag in Braamsche-Kalkriese, Im Osnabruckerland (Duitsland).

Onderwerp:

Dit jaar is het 2000 jaar geleden dat de Romeinse veldheer Varus met drie legioenen het Germaanse gebied binnentrok en het Romeinse recht wilde invoeren. Dat liep uit op 'de slag in het Teutoburgerwoud', waarbij het Romeinse leger van circa 25.000 soldaten in een hinderlaag werd gelokt en totaal werd vernietigd door opstandige Germaanse stammen. Circa 500 plaatsen hebben de laatste eeuwen geclaimd dat deze slag in hun woonplaats heeft plaatsgevonden, waaronder Varsseveld in de Achterhoek en Detmold, waar men ter herinnering aan de slag het Hermannsdenkmal heeft gebouwd. Sinds ruim 20 jaar is echter de juiste plek bekend en zijn de resultaten van de opgravingen in dit museum te zien. In dit jubileumjaar is er tevens een extra expositie over de strijd tussen Germaanse stammen in de tijd van de grote volksverhuizingen.

Programma:

8.15 uur: vertrek met bus vanaf NS-station Enschede: de eerste trein uit richting Almelo /Hengelo komt om 8.12 uur in Enschede aan.

8.25 uur: vertrek vanaf P&R terrein Enschede (voormalig Diekman). Voor hen die met eigen vervoer naar Enschede komen.

10.00 uur: aankomst bij museum. In het Gasthaus drinken we koffie of thee met appel- of vruchtenkuchen.

11.00 uur: rondleiding door de extra expositie over de Volksverhuizing. Daarna gelegenheid om nog rustig rond te kijken.

13.00 uur: warme maaltijd in het Gasthaus met een keuze voorgerecht en hoofdgerecht.

- 14.15 uur: bezoek aan de vaste tentoonstelling over de Varusslag, waarover Henk Woolderink op de heenreis een inleiding zal houden.
- 16.00 uur: tijd voor eigen invulling: nog eens kijken bij een expositie, ofwel bezoek aan het opgravingsterrein, ofwel het terrasje van het Gasthaus.
- 17.00 uur: vertrek vanaf het Museum Kalkriese.
- 18.30 uur: aankomst in Enschede.
- Kosten: € 45,-- per persoon.
- Aanmelding: opgave is mogelijk door het bedrag van € 45,-- over te maken op bankrekening 12.95.76.379 t.n.v. penningmeester Oudheidkamer Twente te Enschede onder vermelding van 'Excursie Kalkriese'.
- Het aantal deelnemers is beperkt tot 50 personen in verband met de grootte van de bus.
- Plaatsing geschiedt in volgorde van aanmelding.

Begin 2010:

Dagexcursie naar Steinfurt (Slot, archief etc.). Nadere informatie volgt.

Cursussen:

September 2009 t/m januari 2010

Cursus *Antiek*

Zaterdag: 26 september 2009: *OKThuis*, Stroinksbleekweg 12B, 7523 ZL Enschede

3 oktober 2009: Bussemakerhuis, Ennekerdijk 11, 7622 ED Borne

23 januari 2010 en 30 januari 2010 : *OKThuis*,

Tijden: 09.30- 10.00 uur ontvangst met koffie/thee, 10.00 uur aanvang cursus.

Algehele leiding: Henk Kamp.

Cursusleiders naast Henk Kamp, mevrouw C.A.M. van Sinninghe Damsté en de heren Jan Morsink en Theo van Stapele.

Cursusbijdrage: € 45,-- voor OKT leden en € 55,-- voor niet leden.

Opgave: email naar secretariaat@oudheidkamertwente.nl onder gelijktijdige overmaking van het cursusgeld op bankrekening 12 95 76 379 t.n.v. Vereniging Oudheidkamer Twente te Enschede onder vermelding van Cursus Antiek.

Plaatsing geschiedt in volgorde van aanmelding.

Cursusindeling:

- 26 september 2009 Materiaalkunde. Hoe zie je antiek? Glas, Delft, tegels, ceramiek, goud, zilver, verzilverd, Chinees porselein, stoffen, ijzer, koper, brons, messing en tin, boeken, grafiek, schilderijen, aquarellen en meubels.
- 3 oktober 2009 Bezoek aan het museum Bussemakerhuis. Ontvangst in het uit 1655 stammende fabrikantshuis van Jan Bussemaker onder leiding van mevrouw Sinninghe Damsté. Zij zal een inleiding houden over de geschiedenis van antiek speelgoed ter gelegenheid van de tentoonstelling "Borne Speelt".
- 23 januari 2010 Oudheidkamer collectie. Henk Kamp geeft een inleiding over onderdelen uit de collectie.
- 30 januari 2010 Tussen Kunst en Kitch. De heren Henk Kamp, Theo van Stapele en Jan Morsink beoordelen ingebrachte antieke voorwerpen.

Oktober/november:

Cursus *Invloeden van Karel de Grote en Napoleon op de Twentse samenleving.* (Herhaling.)

Op de zaterdagmorgen van 10.00 uur - 12.00 uur : 10, 23 en 31 oktober en 7 november 2009

Plaats: Verenigingscentrum Oudheidkamer Twente OK*Thuis*, Stroinksbleekweg 12 B,

7523 ZL Enschede (tegenover ingang TwentseWelle). Telefoon: 053-4787447.

Cursusleiding: Gerard Seyger en Henk Woolderink.

Kosten: € 45,- (prijs voor leden).

Aanmelding: opgave is mogelijk door een bedrag van € 45,- over te maken op bankrekening 12.95.76.379 t.n.v. penningmeester Oudheidkamer Twente te Enschede onder vermelding van 'Cursus Karel de Grote-Napoleon'. Het aantal cursisten is beperkt tot 18 personen. Plaatsing geschiedt in volgorde van aanmelding.

1e morgen Karel de Grote onderwerpt de Germanen in onze regio. De kerstening van Twente. Germaans erfrecht en markenstelsel worden gerespecteerd.

2e morgen Germaanse persoonsnamen circa 800 uit het goederenregister Werden. Dienstplicht van Romeinse tijd tot Saliërs. Invoering van leenstelsel, tiendheffing en drieslagstelsel.

3e morgen Napoleon maakt een eind aan de soevereiniteit van Overijssel. Invoering Frans burgerlijk wetboek en wetboek van strafrecht. Einde Germaans erfrecht, het leenstelsel, het hofrecht en verkoop domeinen.

4e morgen Onteigening kerktorens. Van beroepsleger naar militaire dienstplicht. Het aannemen van vaste familienamen en invoering burgerlijke stand. Stimulering handel en nijverheid, aanleg wegen, afbraak havezaten. Invoering kadaster en verplichte markendeling.

Indien u belangstelling heeft laat dat dan even weten via secretariaat@oudheidkamertwente.nl of bij de secretaris mevrouw Janny Willemsen, tel. 074 - 291 40 14.

Heimatmuseum als voorbeeld

Han Brummelman

Wij waren met vakantie in Thüringen en passeerden tijdens een uitstapje een reclamebord met een verwijzing naar een Heimatsmuseum. Onze belangstelling was gewekt en wij gingen de steile weg naar boven om te eindigen in het kleine dorp Thalbürgel.

Op een plein stond een groot langwerpig gebouw van twee verdiepingen hoog en daarin was het Heimatmuseum gevestigd. We hoorden dat in 1992 een vereniging Heimatmuseum opgericht was en dat men een oproep aan de bevolking had gedaan om de overtollige voorwerpen niet weg te gooien, maar ter beschikking van het museum te stellen.

Misschien een goed idee tot navolging. Kijkt u eens naar voorwerpen die niet meer in gebruik zijn, maar grote waarde kunnen hebben voor ons nageslacht. De OKT zal passende voorwerpen gaarne onder haar hoede nemen.

Het bestuur heeft een heel speciale wens: voor ons OK*Thuis* zoeken wij een gobelin (wandtapijt) voor de betonwand naast de trap. Dit om de echo in het gebouw te dempen.

Het Alferink

Column: de Deventer boekenmarkt

Robert Kemper

Jaarlijks vindt op de eerste zondag van augustus de Deventer boekenmarkt plaats. Dit jaar werden er voor de eenentwintigste keer kilometers marktkramen uitgesteld om de verwachte 125.000 bezoekers te laten grasduinen in de eindeloze rijen boeken en andere paperassen. Een waar walhalla voor de liefhebber van het Twentse boek. Sinds 1999 bezoek ik de markt en ik kom elk jaar weer tevreden in huis. Er is in de loop der tijd desondanks toch wel veel veranderd. Vooral in de beginjaren haalde ik er vele juweeltjes weg. Geheel onbekende foto-kaarten uit Twente rond 1900, het zeer zeldzame Producten en Instellingen van de machinefabriek Gebr. Stork & Co. (ca. 1930), Benthems Gids van Enschede en omgeving (1890), werkjes van L. Engbers, pastoor te Vasse (ca. 1858) en C. Leemans' Oude muurschilderingen van de kerk te Bathmen (1872) zijn het meest noemenswaardig.

In vergelijking met andere boekenmarkten in de omgeving is de kwaliteit echter bar slecht. De 'opruimingskramen' lijken als paddenstoelen uit de grond te schieten. Twee euro per boek, drie voor vijf euro, vijftien euro per strekkende meter, stijgende kortingen naarmate de dag vordert, het is meer regelmaat dan uitzondering. Het verschil tussen de Deventer boekenmarkt en die in bijvoorbeeld Hengelo en Almelo (een goede boekenmarkt ontbreekt in Enschede al jaren, een eerste aanzet is afgelopen jaar gegeven) lijkt voornamelijk het publiek te zijn. Na het middaguur stromen bij mooi weer de tienduizenden toeristen/dagjesmensen/liefhebbers toe, die – zo lijkt het althans – niet met lege handen

thuis willen komen en grootschalig goedkope romans inslaan. Zelfs de meest gerenommeerde Nederlandse antiquariaten zien de Deventer markt als een dumpplaats van de boeken waar ze van af willen. Wat over is aan het eind van de dag lijkt soms zelfs in vuilcontainers te worden achtergelaten. Een andere ontwikkeling is de opkomst van ramsjhandelaren die al dan niet beschadigde boeken tegen spotprijzen op de markt brengen.

Gelukkig biedt Deventer ook nog veel positiefs. Wie op tijd is (om acht uur of eerder) kan rustig rondneuzen bij handelaren met de echte antiquarische werken en wie geluk heeft, vindt vooral in de eerste uren de meest verrassende dingen. Want dat moet wel gezegd worden, omdat in Overijssel de grootste boekenmarkt van Europa wordt georganiseerd is de kans dat er bijzondere werken vanuit de andere landstroken van Nederland worden aangevoerd bijzonder groot.

De Twenteliefhebber lijkt steeds minder makkelijk te kunnen slagen. Het aantal daadwerkelijk hoogwaardige standhouders neemt steeds verder af. Op de meest recente markt vond ik een luxe ingebonden exemplaar van R.E. Hattinks In en om Almelo (1903), met daarin een exlibris van de toenmalige Almelse gravin van Rechteren Limpurg. De gezelligheid vierde hoogtij, het broodje beenham en de kiploempia smaakten goed. Een ijsje sloeg ik voor het eerst in jaren echter over. Het regende namelijk ontzettend, maar daar kon gelukkig niemand wat aan doen.

Uit de collectie van de Oudheidkamer

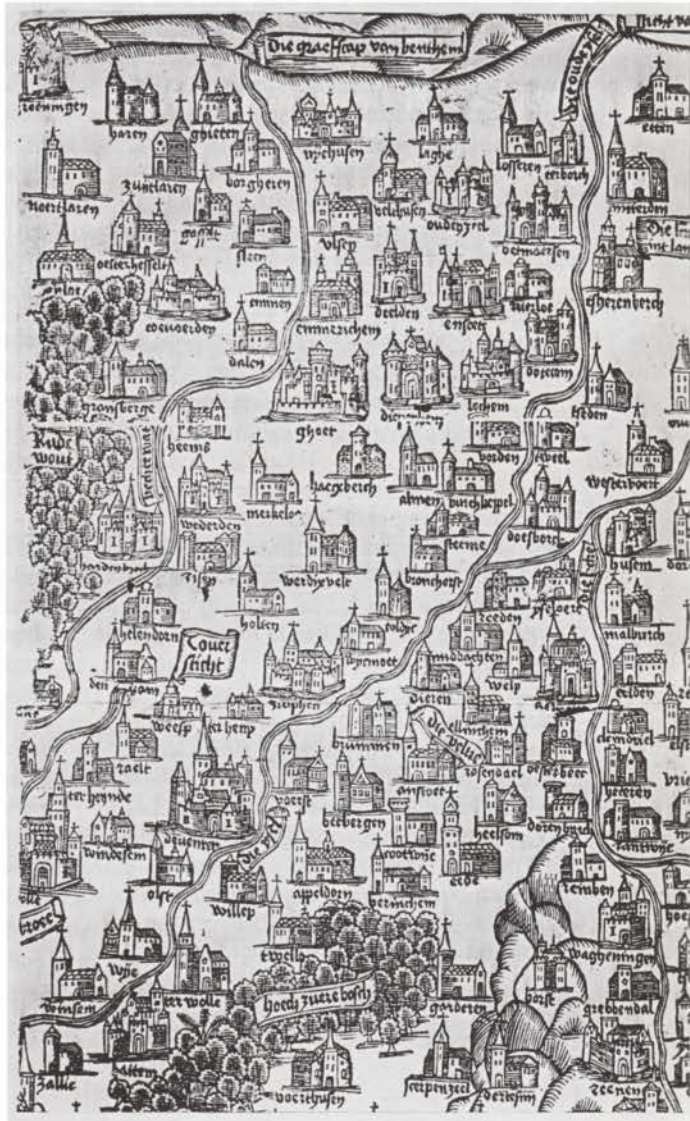
Willy Ahlers

Binnen de Vereniging Oudheidkamer Twente is er altijd veel aandacht geweest voor de cartografie. Ze bezit een grote kaartenverzameling vooral van Overijssel en Twente. Bekende namen hebben aan de kaartenverzameling hun medewerking gegeven. De heren Schrijver, Reiso en De Winter hebben er jarenlang vele uren aan besteed de kaartenverzameling verder te ontsluiten. En op de achtergrond was er altijd de deskundigheid van de heer Georg Hartong.

De OKT bezit circa 1400 landkaarten. Het merendeel laat Overijssel of delen van Overijssel zien. Er is een computerbestand en -programma om een kaart te zoeken. Dit zoeken is ook mogelijk op onze website www.oudheidkamertwente.nl. De landkaarten bevinden zich in TwentseWelle. In het OKThuis zijn van alle kaarten afdrucken aanwezig veelal in kleur en afgedrukt op A3. Deze afdrucken dienen alleen om iemand een idee van een kaart te geven. Gebruik in een presentatie is door de lage kwaliteit niet mogelijk. Op afspraak is het in bepaalde gevallen mogelijk een landkaart bij TwentseWelle in het origineel te bekijken. Daarbij is fotograferen, zonder flits, toegestaan.

In het OKThuis bevindt zich een zeer uitgebreide bibliotheek op het gebied van de cartografie. Basis voor deze bibliotheek zijn de boeken van Willy Ahlers en Georg Hartong die samen ruim 400 titels omvat. Van zeldzame exemplaren en grotere atlanten, groter dan A4-formaat, mogen geen scans worden gemaakt; fotograferen zonder flits is toegestaan.

De boeken zijn na overleg in te zien en een groot aantal kan worden uitgeleend aan leden van de OKT. Eind 2009 zal er een inventaris beschikbaar zijn.

Oudste kaart deel bisdom Utrecht(1524)

Men kan boeken en/of landkaarten als schenking laten opnemen in de verzameling van de OKT. Deze blijven in het bezit van de OKT en kunnen niet vervreemd worden. Een uitzondering hierop vormen die boeken of kaarten die dubbel aanwezig zijn. De inkomsten bij verkoop komen rechtstreeks aan de kaartenverzameling ten goede, waardoor nieuw materiaal aangeschaft kan worden.

In het verleden heeft de heer Schrijver in ons blad een aantal belangrijke cartografen beschreven, onder andere Jacob van Deventer, de familie Blaeu, Ten Have en Jan de Lat. Deze informatie is voor een ieder beschik-

baar en wordt momenteel nog aangevuld.

Er is een zeer actieve studiegroep, die in de maanden september tot en met mei op de derde zaterdag van de maand in het OKThuis bijeenkomt. Tijdens elke bijeenkomst wordt informatie uitgewisseld en is er een (powerpoint)presentatie.

U vindt meer info op

www.historischcartografie.nl. Wilt u eens een kijkje nemen bij de studiegroep dan wel graag van te voren aanmelden. Dit kan onder andere via de website. U kunt ook een afspraak maken via 06-29357358 (Willy Ahlers) of op maandagmiddag de soos bezoeken.

Het leven van Melchior Winhoff en zijn nageslacht

Robert Kemper

Een bekende Twentenaar in de zestiende eeuw was de in Oldenzaal en later in Ootmarsum woonachtige Melchior Winhoff. Hij omschreef zichzelf als 'geboren landzaat (inwoner) van Twente' en als advocaat leverde hij een belangrijke bijdrage aan de codificatie van het Overijssels landrecht.¹ Winhoff was de eerste die het landrecht als geheel beschreef, waarmee hij in de rechtsgeschiedenis landelijke bekendheid verwierf. Dit artikel gaat in op de achtergrond van het Twents landrecht, de persoonlijkheid Winhoff en het historisch onderzoek dat naar hem gepleegd is. Bijzonder aandacht is er voor zijn nageslacht, aangezien zijn nakomelingen bijna allemaal hooggeplaatste functies vervulden in heel Nederland. Een latere bijdrage gaat in op zijn nagelaten werk en de betekenis hiervan na de zestiende eeuw.

Twents Landrecht

Jan van Virneburg was in 1365 de eerste Utrechtse bisschop die, als landheer van Overijssel, de inwoners van Twente in hun rechten bevestigde. Tot dan toe was er slechts sprake van gewoonterecht (rechtspraak op basis van gebruiken). Nadien volgden door latere bisschoppen bevestigingen voor de andere Overijsselse landschappen, Salland en Vollenhove, die voorheen als afzonderlijke gewesten naar buiten traden. Door bisschop David van Bourgondië werd in 1478 de eerste landbrief

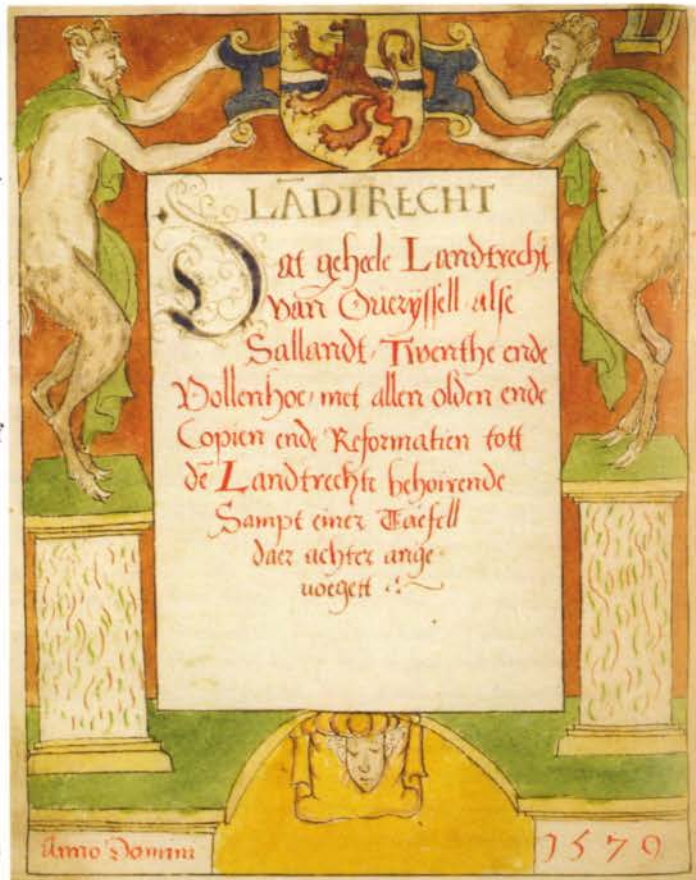
voor geheel Overijssel, sindsdien het Oversticht geheten, gegeven. Vijftig jaar later, in 1528, gaat de wereldlijke macht over op keizer Karel V. Door hem werd het landrecht hervormd in de vorm van reformaties, die eveneens als charters werden opgesteld. Recht werd er oorspronkelijk gesproken door de bisschop, die echter al snel ambtenaren aanstelde in de verschillende gewesten. Deze ambtenaren, de welbekende drosten, spraken recht volgens gewoonte, naar eigen goeddunken, of volgens landrecht. Rechtszaken werden

vaak bijgewoond of ondersteund door juristen en advocaten, die ieder hun eigen jurisprudentie ontwikkelden, in de vorm van zogenoemde rechtshistorische adviezen. Ook verzamelden ze afschriften van de verschillende landbrieven om als grondslag te dienen voor die adviezen.²

Onderzoek naar Winhoff

Eén van die juristen was Melchior Winhoff. In dit artikel wordt niet ingegaan op zijn bekende werken³, het Landrecht der Thwenthe Declareert en het Landrecht van Auerissel, maar op de persoonlijkheid Winhoff. Al sinds de 18de eeuw tasten verschillende (rechts)historici in het duister over de achtergronden van Winhoff; slechts weinig bleek bekend. In

1851 verscheen bij uitgever en antiquair Frederik Muller in Amsterdam het eerste deel van *De Navorscher*; een middel tot gedachtenwisseling en letterkundig verkeer tussen allen, die iets weten, iets te vragen hebben, of iets kunnen oplossen. Onder het pseudoniem N.P. Bibliophilus stelt de auteur de vraag: 'Wie was Melchior Winhoff, die in 1559 het Landrecht van Auerissel uitgaf?' Nog in datzelfde jaar werd een uitgebreid antwoord gegeven door een zekere v.S. Acht jaar later laait de discussie weer op. Na een korte anonieme reactie wordt een uitgebreid genealogisch betoog gegeven. Deze anonieme bijdrage schrijft Van Doorninck (Overijssels eerste archivaris) aan de Kamper archivaris P.C. Molhuysen toe. Hij schetst een korte

Handgeschreven landrecht van Overijssel, 1579 Coll. HCO

genealogische samenvatting omtrent het geslacht Winhoff, helaas zonder bronvermeldingen.

Jaargang 1941 van *De Nederlandsche Leeuw*, het maandblad van het Nederlandsch Genootschap voor Geslachts en Wapenkunde, bevat wederom een oproep naar de identiteit van Winhoff, waarna een jaar later een kritisch betoog verschijnt van de Zwolse historicus A. Haga met betrekking tot wat er in *De Navorscher* was gepubliceerd. De volgende levensbeschrijving van Winhoff is grotendeels uit deze gegevens samengesteld, en waar mogelijk geverifieerd.⁴

Oldenburgs chirurgijn

Melchior Winhoff wordt geboren in of

omstreeks 1500 in Duitsland, als zoon van meester Johan Wijnhoff. Johan werd in 1449 geboren en was arts in dienst van de Graaf van Oldenburg. Hij wordt ook als chirurgijn aangeduid. Hij huwt Fenna (of Hermanna) ten Haem, dochter van Jonker Roloff ten Haem en Mechteld van der Marck in 1472.⁵ Kort voor 1510 vestigt hij zich als medicus in Oldenzaal. In 1521 koopt Johan nog gronden te Oldenzaal die hij tot 1544 in zijn bezit had; dat laatste jaar is waarschijnlijk zijn sterfjaar (hij zou dus 95 jaar oud zijn geworden).

Zoon Melchior was dus geen geboren landzaat van Twente, zoals (ook door hem zelf) wordt beweerd, maar groeide hier wel op. Waar hij gestudeerd heeft, is onbekend; het moet een studie tot het beroep van advocaat zijn geweest omdat hij later die functie uitoefende. Op 25-jarige leeftijd, tussen 1521-1529, zou hij het Lantrecht der Thwenthe Declareert hebben geschreven. Zijn huwelijk, met Zwanida van Beveren, enige dochter van jonker Herman van Beveren en Johanna Hondelijper, zal mogelijk omstreeks 1530 hebben plaatsgevonden. In de archieven komt Winhoff echter na 1530 echt tot leven.

Burgemeester in Oldenzaal

Hij blijkt in 1537 burgemeester van Oldenzaal te zijn wanneer hij verklaart dat Lubbert Nijehues als getuige is opgetreden in een zaak rondom de gronden van het Oldenzaals gasthuis in de Berghuizer marke. Door Agnes van Ittersum, holtrichter, wordt hij aangesteld als markenrichter van de drie schichtige marken Mander, Vasse en Geesteren in 1544 en 1553. Als advocaat wordt hij door de rentmeester van Twente gevraagd in een proces uit 1549 tegen de borgmannen en schepenen van Diepenheim. Winhoff diende te voorkomen dat Diepenheim zich

nog langer de tolgelden toe-eigende die eigenlijk de keizer toekwamen. Voor zijn werkzaamheid kreeg hij 2 ponden van 20 stuivers. Voor de richter van Enschede trad hij op in een proces in februari 1559 dat gevoerd zou zijn door een zekere Ten Voerde; de stukken werden echter geheel door Winhoff geschreven en ondertekend. Begin januari 1563 werd er voor de Oldenzaalse richter een proces gevoerd tussen Berend van Bevervoorde en meester Melchior Winhoff, over de Haarkamp voor Oldenzaal in de Leemstege, over de Tigchelgaarder bij de Tigcheloven en over de Timpengaarder aan de stadsgracht, tussen de Steenpoort en Deurningpoort. Het perceel had Melchior's vader Johan in 1521 al aangekocht van wijlen Berend van Bevervoorde, maar diens nageslacht meende er alsnog een claim op te kunnen leggen. Het proces werd gevoerd tot aan de Klaring van Overijssel, de hoogst mogelijke rechtsinstantie, waarbij Winhoff in het gelijk werd gesteld. Hij had de grond *sedert dien tijd bezeten en [deze was] rustig op hem [...] vererfd*.

Advocaat in Ootmarsum

In Ootmarsum duikt Winhoff voor het eerst op in 1563. Hij lijkt dan zijn Oldenzaalse eigendommen verkocht te hebben en neemt in Ootmarsum in de rekening van de stedelijke accijnzen de plaats in van zijn schoonmoeder. Sinds 1564 is Winhoff in Ootmarsum accijnsheer, waarvoor hem drie gulden geschonken werden, en vier jaar later werd hij zelfs burgemeester. Een jaar later, in 1569, is hij accijnsheer af en treedt hij op als molenmeester. Nog twee jaar later, ten tijde van het bekende bezoek (visitatie) van bisschop De Monte in Twente was Winhoff provisor van het Heilige Geest-Gasthuis, in ieder geval tot 1574. Samen met afgevaardigden uit andere

Twentse steden is hij in 1572 op de provinciale landdag in Zwolle. De jaren daarop bezocht hij landdagen in Deventer en Borne.

Nageslacht

Uit het huwelijk van Melchior Winhoff en Zwanida van Beveren werden volgens (de anonieme bijdrage van P.C. Molhuijsen) een tiental kinderen geboren. De kinderen Andries I en Johan I overleden op jonge leeftijd. Andries II werd geheimraad (adviseur) van de graaf van Emden. Hij huwde Engelina Meirinck en had zeven kinderen. Hij diende voorts in Ootmarsum als advocaat. De oudste dochter, Catharina, huwde Johan van Willet. Over hen zijn geen bijzonderheden bekend.

Woltera trouwde met Gerhardus Rovenius, tussen 1563-1573 conrector te Deventer; na het vertrek van Johan van Bronckhorst werd hij in 1578 rector. Nadat Deventer staatsbezit was geworden, werd hij in 1579 rector in Emmerich. Hun gezin, de kleinkinderen van Melchior, bestond uit vier dochters en vier zonen.

De vier zonen waren:

- Henricus, superintendant in een Brabants Clarissenklooster en later biechtvader in het Brusselse adellijke vrouwenklooster Voorst,
- de jong gestorven Wolter,
- Gerrit, die trouwde met Wemma ten Holten, wiens zoon Gerrit priester in Oldenzaal werd en zoon Christiaan Krijgsman,
- Philip, geboren in Deventer in 1575.

Philip Rovenius werd deken bij het kapittel in Oldenzaal en was tussen 1614-1651 apostolisch vicaris van de Hollandse Zending. Volgens Molhuijsen nam hij overigens, na de vervolging door de Staten, de naam van zijn moeder (Winhoff) aan om onbekend te blijven.

Het zesde kind uit het gezin van Melchior en Zwanida was Johan. Hij werd in 1540

geboren en was drie keer getrouwd. Hij huwde in 1560 Hendrika van Basten, in 1572 Catharina van Hoëvell en na 1588 Gorsela Meirinck. Johan was burgemeester in Zutphen en geheimraad van de graaf van Bentheim. Ook aan zijn leven zou een artikel kunnen worden gewijd. We volstaan hier met de vermelding dat hij in 1629 op 89-jarige leeftijd overleed.

Karel V in een 16de eeuwse landrecht

Coll. HCO

Dochter Mechteld huwde met Gerhardus ter Bruggen (in de Latijnse variant: Pontanus), tussen ca. 1579-1584 stadssecretaris van Deventer voor 38 goudgulden per jaar. In 1591 woont ze als weduwe in Utrecht en heeft ze zes kinderen.

Zoon Herman huwde met Anna Biese, dochter van de syndicus of pensionaris Gerrit Biese uit Delft, en vervolgens met Anna van Hell. Herman studeerde onder andere in Marlburg, waar hij in 1573 werd ingeschreven. Na het behalen van een

doctorale graad in de rechten werd hij secretaris van Willem van Oranje. Sinds 1586 was hij raadsheer van de Hof van Utrecht. In december 1590 werd hij afgezet, maar het jaar daarop in zijn functie hersteld. In november 1595 werd hij door de Staten-Generaal aangesteld in een geschil tussen de stad Groningen en de Ommelanden. Kort daarna overleed hij. Buchel, een zeventiende-eeuws Utrechts historicus, roemde hem vanwege zijn kennis van het canonieke recht.⁶ Van zijn vier dochters huwden er twee.

Ten slotte zijn er nog een tweetal dochters. Fenna huwde Everwijn Croll, richter te Neuenhaus en Veldhausen in het graafschap Bentheim, bij wie ze vijf kinderen kreeg; Elisabeth huwde eerst Barend van Basten en vervolgens Andries Rossen uit Winterswijk. Uit beide huwelijken kwamen kinderen voort.

Besluit

De rekeningen van de rentmeesters van Twente vermelden dat Melchior Winhoff in 1576 enige erven en inkomsten van de Spaanse koning in pandschap gegeven werden, die enige jaren na zijn dood nog niet waren ingelost. De Kamper uitgever De Chalmot verwoordt het als volgt: *Hij behoorde derhalve onder het getal van de zoodanigen [...] die met ruimte zeggen konden, ik ga te huis eeten. Geene verkwisting had hem tot behoefteigheid gebragt, en derhalve ook geen gebrek aan middelen [...].* Een jaar later overleed Winhoff, na een welbestede leven. De laatste rekening van geleverde goederen, dateert van 29 april 1577. In latere rekeningen wordt zijn plaats ingenomen

door Johan Winhoff, Melchiors zoon, en wordt er gesproken over *Melchiors saligen hues*. De Chalmot besluit: *Verre van daar, verachtte hij veel eer de laagheid eener onedele ziel, die, om zulks te bereiken, voor den Landsheer en diens gunstelingen, als hunne afgoden nederknielden; dit was ook waarschijnlijk de reden, dat, daar hij door zijne kundigheid en andere voortreffelijke hoedanigheden regt had om tot aanzienlijke eerambten verheven te worden, echter Burgemeester van Ootmarsum is gebleven.*

Noten

- 1 Het landrecht was een combinatie van in de loop der eeuwen verschenen landbrieven en het gewoonterecht, dat uitmondde in jurisprudentie.
- 2 Over het Overijssels landrecht in de juridische praktijk: zie het boek van wijlen Mr. E. Eijken, getiteld *Compendium van het Overijssels recht voor 1811*. De bibliofiele en archivalische aspecten (landbrieven, handschriften en drukken) zijn onderwerp van studie bij de auteur.
- 3 Hier zal een volgende bijdrage aan worden besteed.
- 4 Het bleek in de lijn van dit artikel niet mogelijk een uitgebreide notenlijst op te voeren. Deze is bij de auteur beschikbaar.
- 5 De oplettende lezer merkt dat Melchior volgens de tot op heden beschikbare gegevens 28 jaar na het huwelijk zijner ouders zou zijn geboren; hetgeen ik zéér onwaarschijnlijk acht. Als jaar van overlijden wordt ook 1572 genoemd, hetgeen onjuist is.
- 6 Bij zowel het Koninklijk Huisarchief alsmede Het Utrechts Archief komt de naam van Winhoff niet in de diverse archivalia voor (brieven aan auteur d.d. 24 oktober en 9 november 2006). Het is onduidelijk welke bronnen Molhuijsen heeft gebruikt. Buchell noemt Herman Winhoff in ieder geval.

Wat er fout ging in het vorige nummer

De beide foto's bij het artikel *Banque Jordaan* van Wim Nijhof hebben een foutieve verwijzing. De foto van Jan Jordaan en zijn vrouw Bertha is afkomstig van de Stichting Edwina van Heek. De foto van Jan Jordaan is overgenomen uit het boek *Vrouw zonder land* van Jan van den Dungen.

Hiervoor onze excuses.

Zadeldaktorens

Zeno Kolks

Er bestaan verscheidene soorten daken. De meest eenvoudige vorm is het zadeldak: een constructie, die bestaat uit twee opgaande, elkaar rakende dakvlakken. Deze dakvorm is eeuwenlang vooral toegepast voor huizen.

Zadeldaktorens komen – om ons tot Nederland te beperken – in de tijd vóór 1800 hoofdzakelijk voor in de provincies Friesland en Groningen. Deze torens zijn daar steevast verbonden met dorpskerken en dateren bijna altijd uit de 12de en 13de eeuw.

In Twente ken ik uit de middeleeuwen maar één voorbeeld: de Martinitoren in Losser. Deze is betrekkelijk laat en wordt omstreeks 1500 gedateerd. Waarschijnlijk is hier sprake van invloed vanuit het naburige Westfalen. Hier treft men zadeldaktorens onder meer aan in Recke bij Tecklenburg, begin 13de eeuw, Wessum bij Ahaus, midden 14de eeuw en Alstätte bij Enschede, omstreeks 1500. In een ander verband heb ik al eens gewezen op de overeenkomsten en verschillen tussen de torens van Losser en Alstätte ¹.

Twintigste eeuw

In de 20ste eeuw zien we een toename van het aantal zadeldaktorens. Zij zijn te vinden in gebieden, waar zij voordien geheel ontbraken, bijvoorbeeld in Limburg. In Twente gaat het om een beperkt aantal. Ik noem de toren van de rooms-katholieke Sint-Dionysiuskerk in Rijssen (1924), die van de rooms-katholieke kerk van de H.H. Bonifatius en Gezellen in Haaksbergen-Veldmaat (1933-1934), de voormalige hervormde Bethlehemkerk in Hengelo-Tuindorp (1934-1935), en de rooms-katholieke kerk van de H.H. Petrus en Paulus in Hengevelde (1953-1954). De torens van Rijssen, Haaksbergen en Hengevelde hebben een daknok die haaks staat op de as van de kerk. Dergelijke overdwarse zadeldaken komen in de periode vóór 1800 betrekkelijk weinig voor, onder andere in Wünstorf bij Hannover, midden 10de eeuw, de koortoren Bockweiler bij Saarbrücken, circa 1150 en

Bonifaciuskerk in Haaksbergen

in Oostum bij Groningen, 14de eeuw. In Haaksbergen houdt de keuze voor een zadeldak misschien verband met de overdwars-rechthoekige vorm van de toren, die hier 33 meter hoog is. Deze vorm is ook af te lezen aan het aantal galmgaten per zijde: twee in de lange voorzijde en één in iedere korte zijgevel (geen in de lange achtergevel). Ook hangt de keuze voor een zadeldaktoren in dit geval mogelijk samen met het feit dat de bouwpastoor, Jetze Brandsma, uit Friesland afkomstig was ². In Hengelo is de toren asymmetrisch

geplaatst, zoals herhaaldelijk bij Nederlandse kerken uit de 20ste eeuw het geval is.³ Het zadeldak in Rijssen wordt bekroond door een spitsje. De torenbekroning van laatstgenoemde kerk vertoont overeenkomsten met die in Schimmert, gelegen tussen Valkenburg (Limburg) en Geleen, en in mindere mate met die in Etten, tussen Doetinchem en Ulft; alle stammen uit het jaar 1924 en zijn

ontworpen door de architect Jos Cuypers, de zoon van de bekende Pierre.

Duitsland

Vooral in de 16de en 17de eeuw was, met name in het noorden van Duitsland, een bijzonder type zadeldaktoeren in zwang, waarbij de zadeldaken zijn gekruist, bijvoorbeeld bij de kerk van Celerina-Schlaringa bij Sankt-Moritz in Zwitserland uit 1478. De torenbekroning is in 1682 verbrand en niet meer herbouwd. We zien het ook bij de Marienkirche in Wismar, gelegen bij Lübeck aan de Oostzee, die vermoedelijk uit de 16de eeuw dateert. En ook bij de Busdorfkirche in Paderborn,

tussen Kassel en Munster, een kerk die dateert uit 1629.

Oosterhout

Ogenschoonlijk heeft de bekende architect van neogotische kerken in ons land, Pierre Cuypers (1827-1921), dit type bekroning voor één van zijn kerktorens gekozen. Deze kerk, de H. Antonius van Padua aan de Sint-Vincentiusstraat in Oosterhout bij Breda, dateert uit de jaren 1907-1908. De bij dit gebouw behorende toren is aanvankelijk maar voor een gedeelte gereed gekomen. De

bovenbouw met de elkaar kruisende zadeldaken is pas in 1959 toegevoegd.

Twente

Ook in Twente kan een voorbeeld van een dergelijke toren worden aangewezen: die van de rooms-katholieke kerk van Onze Lieve Vrouw van Altijddurende Bijstand in Hengelo-de Noork (1927-1928) De ontwerper van deze kerk is de Deventer/Utrechtse architect Wolter te Riele Gzn (1867-1937). Bij mijn weten heeft hij maar één enkelvoudige zadeldaktoeren ontworpen: die bij de kerk van Bosschenhoofd tussen Roosendaal en Breda, geconsacreerd in 1928 en opgeblazen in 1944.

In Hengelo verheft de toren zich niet aan de voorzijde, maar aan de achterzijde van de kerk, boven het priesterkoor. De nok van het zadeldak in de lengterichting bevindt zich hier iets hoger. Wellicht had er ook de voorzijde nog een toren zullen verrijzen, zoals bijvoorbeeld het geval is met de St. Ludgeruskerk te Utrecht-Zuilen van dezelfde architect, een kerk gebouwd in de periode 1922-1924 en afgebroken in 1977. Bij de Onze Lieve Vrouwekerk is deze tweede of hoofdtoren echter nooit verwezenlijkt.

Denkt u nu niet dat zadeldaktoeren alleen bij kerken voorkomen. In Lutten bij Hardenberg vindt men een watertoren met een dergelijke bekroning aan de Dedemsvaartseweg Noord. Deze watertoren is gebouwd in 1932. Een voorbeeld van een watertoren met zadeldak in Twente zelf ken ik niet.

- 1 Kolks, Zeno, Die Alstätter Kirche; in: Alsteer/Alstätte. Dorf an der Grenze. Geschichte und Geschichten. Erlebtes und Erzähltes, Alstätte 2001, blz. 458-461.
- 2 Historie der kerken van Haaksbergen, Hengelo (O.) 1973, blz. 123.
- 3 Jaarboek Twente 1997, blz. 122 - 128

Naar een Twentse Taalbank

Goaitsen van der Vliet

De Oudheidkamer Twente zet zich sinds 1905 in voor het behoud, de uitbreiding en het ontsluiten van Twents cultureel erfgoed. Tot op heden betrof dit voornamelijk erfgoed in materiële zin en bleef de taal van Twente buiten beschouwing. Met de instelling van een Twentse Taalbank gaat hier verandering in komen.

De oude streektaalen zijn aan het verdwijnen ten gunste van de landstaal, de ene sneller dan de andere. Ook in Twente holt het gebruik van de streektaal achteruit, omdat de meeste kinderen in dit gewest voornamelijk of uitsluitend in het Nederlands worden grootgebracht. Het onherroepelijke gevolg daarvan zal zijn, dat het Twents op den duur, mogelijk al tegen het eind van deze eeuw, als een dode taal kan worden beschouwd. Dat is een harde constatering voor de mensen die hun 'moderspraak' een warm hart toedragen en graag een zonniger toekomst gunnen. Het is helaas niet anders.

Een en ander vormt voor de Oudheidkamer reden om zich te richten op het verzamelen en bewaren van dit cultureel erfgoed in de vorm van geschriften en auditieve media en het opzetten van een informatiecentrum dat niet alleen de eigen bezittingen en bruiklenen inzichtelijk maakt voor het publiek, maar ook voor toekomstige generaties een totaaloverzicht van uitingen in de Twentse taal kan geven.

Tot nu toe is in Twente nauwelijks op serieuze wijze werk gemaakt van het systematisch in kaart brengen en toegankelijk maken van een paar eeuwen Twentse taaluitingen. In andere regio's van Nederland, en met name in Friesland, gebeurt veel meer op dit gebied. Nergens lijkt echter sprake te zijn van een structurele aanpak die leidt tot min of meer complete voor het publiek toegankelijke overzichten. Men beperkt zich in het algemeen tot de eigen collectie, zodat de daarvan afgeleide

informatie vaak niet volledig is.

Voor de regio Twente is en wordt al wel het een en ander aan het vastleggen en beschrijven van de taal zelf gedaan, bijv. in het meerdelige woordenboek van de Overijsselse dialecten van de

IJsselacademie en in het digitale vertaalwoordenboek Dialexicon Twents. Maar nergens worden bijvoorbeeld alle Twentstalige grammofoonplaten bewaard of kan gevonden worden wat er in de loop der jaren op dat gebied is verschenen.

De Oudheidkamer wil dat er nu, voor het te laat is, een pro-actieve instantie komt die een zo compleet mogelijk overzicht van uitingen in de Twentse taal opbouwt. Als

een monument dat van zichzelf een grote waarde vertegenwoordigt. Het gaat dan om een verzameling die, al dan niet virtueel, op vernieuwende wijze wordt opgebouwd en zichtbaar gemaakt. Een verzameling die publiek en onderzoekers, nu en in de toekomst, een schat aan informatie kan bieden. Een database en een daaraan gekoppelde professioneel ogende website met geavanceerde zoekmogelijkheden maakt nadrukkelijk deel uit van het project dat Twentse Taalbank is gedoopt.

Van zo'n Twentse Taalbank stellen wij ons voor, dat zij uitingen in en over de Twentse streektaal van een paar eeuwen lokaliseert, verzamelt, inventariseert, beschrijft, archiveert, digitaliseert, toegankelijk maakt en duidt. De betreffende media kunnen fysiek aanwezig zijn in een eigen archief, maar net zo goed in andere archieven, musea en bibliotheken. Vastgelegd wordt wat er is en waar zich dat bevindt, eventueel onder welke omstandigheden. En tot wie men zich kan wenden voor behoud bij dreigende vernietiging. Van bijzondere uitingen, zoals negentiende-eeuwse handschriften, komen digitale versies beschikbaar die online kunnen worden opgeroepen en bekeken.

Diverse zoekmogelijkheden, een tijdbalk en een overzicht van auteurs, met bio- en bibliografieën, moeten deel uitmaken van de website. Vanzelfsprekend kunnen ook langs die weg handschriften en andere toepasselijke media worden bekeken of worden beluisterd waar het geluidsfragmenten betreft.

Via de website willen we ook mogelijkheden scheppen om het publiek bij het werk te betrekken, bijvoorbeeld door

open te staan voor correcties en aanvullingen, het stellen van gerichte vragen en het doen van onderzoeksvoorstellen. Tegen de tijd dat de Twentse taal met de laatste sprekers uit het dagelijks leven is verdwenen, kan dit een alles omvattend, verantwoord systeem zijn met een schat aan informatie.

Dit alles lijkt een onmogelijke opgave. Het aantal auteurs dat zich van het Twents heeft bediend is echter vrij beperkt, en het aantal relevante Twentstalige uitingen navenant. Toch zullen er duidelijke keuzes moeten worden gemaakt voor wat wel en niet de moeite van het verzamelen en beschrijven waard is. Ook de inzet van vrijwilligers is van groot belang voor het slagen van het project.

Het project is nadrukkelijk niet bedoeld ter promotie van de streektaal. Daar zijn andere instanties en verenigingen voor. We zijn ons er wel van bewust dat een Twentse Taalbank ten aanzien van het imago van de streektaal statusverhogend kan werken. Ook verwachten we dat een goed gevulde Taalbank een voorbeeld kan zijn voor vergelijkbare projecten in andere regio's, en een bron van inspiratie voor creatieve geesten.

De Mondriaan Stichting heeft ons subsidie toegekend om de plannen verder uit te werken, zodat we nu daadwerkelijk van start kunnen gaan met het vinden van goede softwareoplossingen en de antwoorden op de vele vragen die we ons al hebben gesteld om tot de best practices te kunnen komen. De definitieve implementatie van de Twentse Taalbank zal waarschijnlijk begin 2010 plaatsvinden. Maar ondertussen beginnen we natuurlijk alvast met het lokaliseren en verzamelen van relevant materiaal.

Oproep aan het publiek

Hierbij vragen we iedereen goed rond te kijken op zolders, in kasten en in kelders, of daar nog spullen liggen die voor de Twentse Taalbank van belang kunnen zijn. Zoals grammofoonplaten, teksten en opnames van revues, voordrachten, liedjes en toneelstukken, boeken, tijdschriften, brieven, correspondentiekaarten, handschriften, advertenties, brochures, uitnodigingen en programmaboekjes. Meestal geldt: hoe ouder hoe beter, maar dat hoeft niet altijd zo te zijn. Alom bekende boeken en tijdschriften zijn van minder belang, tenzij ze van aantekeningen zijn voorzien. Ook informatie over en foto's van Twentse auteurs kunnen heel interessant voor ons zijn. Niet dat we alles onmiddellijk willen komen ophalen, want het gaat er in de eerste plaats om, dat we van het bestaan van de spullen op de hoogte zijn. Over schenking of bruikleen is dan altijd nog te praten.

Vrijwilligers

Zonder vrijwilligers kan de Twentse Taalbank niet functioneren. Er is veel te doen: het vinden van Twentse taaluitingen bij de mensen thuis, in archieven of in oude kranten en tijdschriften, het beschrijven ervan, het verzamelen van aanvullende gegevens door onderzoek, het invoeren van gegevens, het transcriberen van bijzondere handschriften, het digitaliseren en zonodig bewerken van geluidsopnames, het opnemen van verhalenvertellers in het plat van hun eigen dorp, enzovoort. Werk aan de winkel dus voor streekaaliefhebbers die graag iets willen bijdragen om de Taalbank van de Oudheidkamer Twente tot een succes te maken.

De Twentse Taalbank is gevestigd in het huis van de Vereniging Oudheidkamer Twente, Stroinksbleekweg 12b, 7523 ZL Enschede, tel. 053-4787447, e-mail: postbus@twentsetaalbank.nl

Afscheid Frans Agterbosch van redactie 't Inschrien

Op maandag 31 augustus heeft Frans Agterbosch de redactie van 't Inschrien verlaten. Drukke andere werkzaamheden voor het OKT, zoals secretaris van de raad van advies OKT-TwentseWelle, noopten hem keuzes te maken.

't Inschrien loopt goed; er zijn voldoende artikelen beschikbaar. De redactie vindt het jammer dat Frans vertrekt, maar heeft er alle begrip voor. Frans heeft zich vanaf het begin van de nieuwe 't Inschrien ingezet er wat van te maken. Berend Jager, de hoofdredacteur, bedankte Frans voor het vele dat hij voor het blad heeft gedaan en bood Frans de Twentse Spreukenkalender 2010 aan.

Twentse sage: de schat van het witte wiefke

Elias Vermeer

Wat waren ze verschillend, die twee broers Graads en Hennie uit Geesteren. De rustige Graads, de oudste van de twee, was nogal een zwijgzaam type, terwijl de jongste, de drukke Hennie, je de oren van de kop kletste. Je snapte niet dat die twee uit hetzelfde nest kwamen. Maar verder waren het best geschikte jongens, hoor. Na de dood van hun vader onderhielden ze prima het kleine boerderijtje van hun moeder, met twee koeien en een kalf. Het ging echter niet meer zo goed met de familie, de weduwe begon geducht met haar gezondheid te sukkelen en uiteindelijk moest de dokter uit Tubbergen eraan te pas komen. Maar zijn rekeningen waren hoog, zeer hoog, en dat konden ze niet meer betalen. Ten einde raad besloten ze daarom het kalf maar van de hand te doen. Graads en Hennie gingen met het beest op stap om het op de markt te verkopen. Halverwege rustten ze even uit bij de oude holle boom, waarvan de mensen beweerden dat er een wit wiefke huisde. Maar och, de mensen beweren zoveel. De beide broers waren dan ook oprecht verrast toen er vanuit de boom een gezang weerklonk. En wat voor een gezang! Zoiets moois hadden Graads en Hennie nog nooit gehoord en de mannen luisterden er met open mond naar. Toen het lied uit was, klaptten ze enthousiast in hun handen en vervolgden ze hun tocht. De verkoop van het

kalf verliep goed, wonderbaarlijk goed. De broers kregen er zelfs vijf gulden meer voor dan ze hadden verwacht. Nou, het was voor de broers zo klaar als een klontje, dat moest het werk zijn van het witte wiefke. Op hun terugweg stak Hennie dan ook zijn kop in de holle boom en riep: 'Dank u wel, vrouwtje!' Tot zijn stomme verbazing kreeg hij meteen antwoord in de vorm van een gezang:

Onder de vlier bij het gat

Begraven ligt een schat.

Wie hem bij volle maan weet uit te spitten

En daarbij zwijgen kan, zal hem bezitten.

Toegegeven, de literaire kwaliteiten van het wiefke waren niet om over naar huis te schrijven, maar de boodschap was duidelijk. De broers keken elkaar dan ook verrast aan. Die vlier, dat moest wel de vlierstruik achter op hun erf zijn. Hij stond naast een diepe kuil, die ze thuis altijd het gat noemden. Het was net volle maan, dus ...

Toen ze thuishkwamen sloegen de jonge mannen meteen aan de slag. Graads maakte zich echter wel wat zorgen over zijn babbelse broer. In alle toonaarden bezwoer hij Hennie om eens voor één keer zijn waffel te houden. Hennie zag de ernst van de situatie ook wel in en terwijl hij zijn lippen strak op elkaar perste, beloofde hij zijn uiterste best te zullen doen. Uren waren de broers zwijgzaam aan het spitten en nadat ze een geweldig diep gat hadden gemaakt, stuitten ze inderdaad op een kist. Hennie wilde van enthousiasme zijn kwek weer gaan roeren, maar Graads beduidde hem net op tijd om stil te zijn. Het was echter nog een hels karwei om die zware vracht naar boven te krijgen. De beide broers vertilden zich er bijna aan. Op een gegeven moment zag Graads dat de kist bij zijn broer uit de handen dreigde te glijpen en vol vuur riep hij: 'Hennie, hou vast jong!' Het was eruit voor hij het in de gaten had, maar de gevolgen waren rampzalig. De kist gleed ook hem uit zijn handen en verdween in de peilloze diepte. Graads kon zich wel voor de kop slaan. Hij, juist hij, de rustigste van de twee, had het gebod om te zwijgen overtreden. Graads en Hennie hebben nog wel geprobeerd om de kist weer

te vinden, maar hoe ze ook groeven, de kist was voorgoed in de diepte verdwenen.

Hetzelfde wat Graads en Hennie uit Geesteren meemaakten, overkwam ook de gebroeders Vermeer uit het Veluwe Laag-Soeren. Dit verhaal is dan ook een zwerfsage, eenzelfde verhaal waarin de gebeurtenissen zich op meerdere plaatsen afspelen en waarvan enkel wat details zijn aangepast aan de plaatselijke omstandigheden. Sommige sagen zijn zelfs over grote delen van Europa verspreid.

Overigens is de eis dat de schat zwijgend moet worden opgegraven niet typisch iets voor deze sage; bij de meeste gevonden schatten is dat voorgeschreven, want anders gaat het mis. Het lijkt een gemakkelijke opgave, maar telkens weer kan men toch zijn mond niet houden en verdwijnt de schat voorgoed in de peilloze diepten, soms met schatgravers en al. De boodschap achter al deze sagen lijkt duidelijk: wie een schat verwerft, kan er maar het beste over zwijgen, want anders glipt die je door de vingers.

Van lezers voor lezers. Vraag en antwoord.

In het vorige nummer plaatsten we een oproep van Henk Kok: wie weet waar zich schilderijen bevinden van amateur schilders die zich bezig hebben gehouden met de cultuur en de natuur in onze regio. Daarop is één reactie binnen gekomen. Derk Rouwhorst uit Delden meldde dat hij een schilderij van Gerard Krol bezit uit 1923, dat de titel draagt *Avondnevel Delden*. Centraal in dat schilderij is de Eschmolen. Daarbij geeft hij de volgende toelichting: Op de Deldeneresch aan de weg van Delden naar Almelo stond vroeger een korenmolen. Eeuwenlang werd hier het graan van de es

vermalen tot meel. Omdat de Eschmolen op een hoge plaatst stond en de verre omgeving vrij was van bomen, was de molen al van grote afstand te zien. Op een oude kaart van 1560 staan als markante gebouwen in Delden: de kerk in het centrum, het kasteel Twickel en de Eschmolen van Twickel. In 1959 brandde de molen geheel uit. Derk Rouwhorst houdt op 5 november een lezing over de molen in restaurant 't Hoog spel in Delden. Aanvang 20.00 uur. De toegang is gratis.

De vraag in dit nummer is afkomstig van Henny Wullink uit Zwolle, die hierbij een

uitgebreide toelichting geeft:
 Waar lag het landgoed van doctor F.C.W.
 Rühlein (1725-1800)?

Mijn vraag aan de lezers betreft het landgoed van de Oldenzaalse jurist doctor Frederik Carel Willem Rühlein. Voor velen zal hij een volslagen onbekende figuur zijn. Tijd- en plaatsgenoot meester Jan Willem Racer (1736-1816) kent bijna iedereen. Racer was sinds 1768 als advocaat in Oldenzaal gevestigd. In de Marktstraat heeft men in 1920 boven de deur van zijn woning een gevelsteen geplaatst met de tekst: *Hier leefde en werkte JAN WILLEM RACER Geb.1736 Overl.1816.*

Behalve Rühlein en Racer woonden in de tweede helft van de achttiende eeuw nog enkele juristen in de Boeskoolstad, waarvan ik hier een tweetal zal noemen.

De jurist Johannes Timon Hulskens huwde in 1785 Maria Teylers uit Losser. De bruidegom was maar liefst dertig jaar ouder dan de bruid. Hun zoon, Johannes Hendrikus Hulskens, werd predikant van de hervormde gemeente te Losser, waarover ik onlangs uitvoerig berichtte in het tijdschrift *Het Orgel*.¹

Verder woonde in Oldenzaal doctor T.A.F. Kistemaker. Vrijwel zeker was hij jurist, hoewel hierover geen absolute zekerheid bestaat. Omstreeks 1812 speelde hij een rol bij de herinrichting van de St.-Plechelmuskerk. De familie Kistemaker onderhield nauwe betrekkingen met de rooms-katholieke kerk. Juffrouw Fenna Catharina Kistemaker stelde een aanzienlijk bedrag beschikbaar voor de bouw van een noodkerk met pastorie aan de Hoge Lucht (1769). Monseigneur Joannes Fredericus Antonius Kistemaker (1813-1883) was een zoon van Hermanus Hendricus Kistemaker en Geertruid Anna Nieuwenhuis. Over hem verscheen recentelijk een artikel in het kwartaalblad *Ons Oldenzaal*.

Frederik Carel Willem Rühlein was geboren in 1725 en studeerde rechten in Groningen. In 1746 promoveerde hij op een in het Latijn geschreven proefschrift. In het jaar van zijn promotie werd hij toegelaten als advocaat. Rühlein moet over een respectabele bibliotheek hebben beschikt. Aan materiële zaken schijnt het hem niet te hebben ontbroken: landerijen, een huis in Oldenzaal en een landgoed ten oosten van de stad. Hij bekleedde belangrijke posten, zoals die van burgemeester, en behoorde tot de Nederduits Gereformeerde Kerk (voorloper van de hervormde kerk).

J.W.F. van Harten meldt dat Racer in 1786 als lid van de magistratuur zichzelf tot stadssecretaris had benoemd, hierbij zich beroepend op een oude resolutie uit 1658. De overige burgemeesters, waaronder Rühlein, trokken zich niets aan van dit eigenzinnig optreden van Racer en benoemden een zekere Pagenstecher tot secretaris.

Rühlein overleed ongehuwd in het jaar 1800. Zijn nicht Henriëtte Döhren, gehuwd met Jurriaan Engelbert Stork, erfde de gehele nalatenschap. Tot de bibliotheek behoorde een zogenoemde herenbijbel, gedrukt in 1782 door Joh. Enschede te Haarlem, die via omzwervingen terecht kwam bij de Gereformeerde Kerk (Vrijgemaakt) in Lelystad en daar een vaste plaats op de kansel heeft gekregen.

Rühlein verbleef gewoonlijk met een dienstmeid en een knecht op zijn landgoed Kalthaar. Hierover heb ik een vraag: *Lag dit landgoed in de omgeving van Kalheupink of bij de Koperboer? Wie van de lezers heeft kennis van of kan aanwijzingen geven over de exacte locatie? Mijn vraag verwijst in zekere zin naar de oproep van de heer J.M.A. van Zuidam in 't Inschrien, 2008, nr. 4.*

¹ Jaargang 104, 2008, nr. 3, blz. 4-13

Twents Memorieboek op internet

Guus Goorhuis

Onlangs is een belangrijke Twentse laatmiddeleeuwse bron volledig toegankelijk gemaakt zijn op internet. Het betreft een zogeheten necrologisch handschrift, afkomstig van het voormalige St.-Plechelmuskapittel te Oldenzaal dat in de vijftiende eeuw is aangelegd en in de twee daaropvolgende eeuwen verder aangevuld is.

Na 1632 – toen de kapittelkerk van St.-Plechelmus en de bezittingen ervan in beslag werden genomen door de inmiddels gereformeerde overheid – moest het ‘onderduiken’, samen met diverse andere boeken, handschriften en kerksieraden van het Oldenzaalse kapittel. Het klooster Mariavlucht te Gleen, even over de grens bij Lossers en in de zeventiende eeuw gesticht, werd in die jaren niet alleen een toevluchtsoord voor Twentse katholieken om er ongehinderd de mis bij te wonen, ook bood het letterlijk onderdak aan nogal wat documenten van het St.-Plechelmuskapittel. En daardoor kunnen we anno 2009 nog beschikken over een aantal zeer belangrijke bronnen, afkomstig van deze kerkelijke instelling die tot de oudste kapittelkerken van het middeleeuwse bisdom Utrecht behoorde en waarvan de nog steeds bestaande verering van de patroon Plechelmus sinds 954 uniek is in Noord-Nederland.

In één van die bewaard gebleven handschriften, een resolutieboek van het kapittel, nu in Het Utrechts Archief, kunnen we nog zien, dat het ook in de kloostergemeenschap van Mariavlucht daadwerkelijk gebruikt werd. Het bevat namelijk aantekeningen over bouwwerkzaamheden aan genoemd klooster te Gleen in de laatste decennia van de achttiende eeuw.

Pastoor Geerdink

Het bovengenoemde necrologische handschrift kwam in de negentiende eeuw, na de opheffing van Mariavlucht, samen met andere documenten, via de pastoriezolder van Lossers en de burgemeester van

Oldenzaal uiteindelijk in handen van een particulier: de toenmalige pastoor van De Lutte, Johannes Geerdink. Deze Twentse pastoor had een grote interesse in de geschiedenis van de katholieke kerk in deze regio en zag onmiddellijk het belang ervan in. Hij vervaardigde van het grootste deel van het handschrift een transcriptie. De tekst werd pas na zijn dood door Egbertus Geerdink, neef en ook pastoor, gepubliceerd in jaargang 1887 van de bekende reeks Archief voor de Geschiedenis van het Aartsbisdom Utrecht. De titel ervan luidt als volgt: *Calendarium et necrologium Ecclesiae S. Plechelmi in Oldenzalia*. Ook in de bundeling van de vele losse geschiedkundige aantekeningen

van de hand van Johannes Geerdink – in 1895 door neef Egbertus uitgegeven onder de titel *Eenige Bijdragen tot de geschiedenis van het Archidiaconaat en Aarts priesterschap Twenthe* – is de transcriptie van het kalendergedeelte van het Oldenzaalse calendarium-necrologium opgenomen. In dat jaar verscheen het ook als afzonderlijke publicatie.

De editie van Geerdink betreft echter niet het gehele handschrift. Ze bevat een vrij groot aantal fouten en onvolledigheden. Daarom is enige tijd geleden het initiatief genomen om alsnog een volledige transcriptie van dit document te vervaardigen

Pagina uit memorieboek

en te publiceren. En omdat het handschrift geheel in het Latijn is opgesteld, leek het van even groot belang om er een vertaling aan toe te voegen.

Een memorieboek

Het calendarium-necrologium dat door Rovenius in 1613 een memorieboek werd genoemd, bevat veel namen van personen uit Oldenzaal, Twente en de territoria van de middeleeuwse bisdommen Utrecht, Münster en Osnabrück uit de periode van de dertiende tot en met de zeventiende eeuw – veel namen van geestelijken, maar ook van burgers, boeren en adellijke personen, zowel

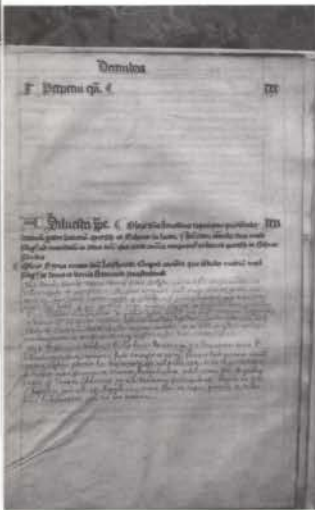
mannen als vrouwen. Hun naam was op de liturgische kalender geschreven omdat voor hen gedachtenisvieringen werden gehouden in de liturgie van het St.-Plechelmuskapittel. Die vieringen ofwel memories werden door de betreffende persoon tegen een bepaalde vergoeding bedongen bij de kanunniken van het kapittel. Laatstgenoemde heren van de kerk moesten dan als tegenprestatie de gedachtenis van de

opdrachtgever na diens overlijden in de kapittelliturgie vieren, eens per jaar (of vaker). Er zijn voorbeelden in het Oldenzaalse handschrift die laten zien dat zo'n gedachtenis zelfs enkele eeuwen achtereen ononderbroken kon plaatsvinden en deze werd dan ook eeuwigdurende memorie genoemd. Een dergelijke continuïteit is voor ons tijdsgewricht ondenkbaar geworden, gewend als we zijn aan snel verlopen veranderingsprocessen zowel in kerkelijk als maatschappelijk opzicht. Omdat er bij de vergoedingen voor de memoriediensten vaak sprake is van

schenken, rentes en inkomsten uit grondbezit, worden in het handschrift ook veel namen genoemd van Twentse boerderijen en landerijen. Het Oldenzaalse memorieboek – het enige van deze omvang dat in Twente bewaard is gebleven – is dan ook een rijke bron voor geschiedvorsers en genealogen.

Nieuwe editie op internet

Tijdens het onderzoek dat vooraf ging aan de publicatie in 2005 van het jubileumboek *Plechelmus. Zijn kerk, liturgie en kapittel*, werd door Jan Oude Nijhuis en schrijver dezes meer dan eens de wens geuit om verder onderzoek te doen naar het memorieboek van het St.-Plechelmuskapittel. Nu is daarvoor de eerste stap gezet. Prof. dr. Gerard Bartelink, emeritus-hoogleraar oudchristelijk Grieks en Latijn en het middeleeuws Latijn aan de Radboud Universiteit Nijmegen, eveneens medeauteur van laatstgenoemd boek, heeft inmiddels de volledige transcriptie en vertaling van dit handschrift voltooid. Ook is door hem een drietal registers toegevoegd om het memorieboek toegankelijk te maken. Verder zijn de verschillende handen van de schrijvers die gewerkt hebben aan dit handschrift typografisch herkenbaar weergegeven, zodat de lezer kan zien uit welke periode een bepaalde inschrijving is. Gezien het belang van dit document leek het ons zinvol om dit omvangrijke tekstbestand op internet te publiceren. Daardoor is het optimaal toegankelijk en eventuele correcties en aanvullingen kunnen te allen tijde gemakkelijk alsnog opgenomen worden. Nader onderzoek naar andere aspecten van het memorieboek vindt nog plaats. De website die al enkele jaren veel informatie biedt over de Oldenzaalse Plechelmusbasiliek, zowel wat betreft het huidige kerkelijke leven alsook de historie van de basiliek, is nu ook het medium geworden voor de tekst van het memorieboek: www.plechelmusbasiliek.nl

Kunst en historie: de spijkermotor

Berend Jager

In het voorjaar van 2009 gaf de Walburg Pers in samenwerking met het Historisch Centrum Overijssel een prachtige door Jaap Tuik geschreven biografie uit over leven en werk van R.W.H. Hofstede Crull, getiteld Een bijzonder energiek ondernemer. Omstandig wordt daarin beschreven hoe in 1896 in Borne het eerste openbare elektriciteitsbedrijf van Nederland werd opgericht.¹ Ter herinnering aan dit heugelijke feit werd ruim een eeuw later een monumentaal kunstwerk onthuld, vervaardigd door de Bornse kunstenaar Harrie Lammertink. In nummer 2009 – 1 van ons blad vindt u een recensie over de biografie.

Aan dat kunstwerk heeft hij de wat minder logische titel De Spijkermotor meegegeven.

De spijkermotor was een reclame-idee van Smit Slikkerveer en werd overgenomen door de Heemaf. De kunstenaar legt uit dat het hem in feite niet om de spijkermotor als zodanig gaat. 'Het kunstwerk lijkt zelfs niet op een spijkermotor. Ik heb geprobeerd in het werk twee processen bij het opwekken van elektriciteit te verbinden: de dynamo, aangedreven door een stoomturbine, en de transformator, die het mogelijk maakt de opgewekte energie praktisch toe te passen.

Psychisch gezien zou je kunnen stellen dat een prikkel omgezet is in energie en dat dat de bron van de inspiratie vormt. Bovendien wil ik met de titel de verbinding aangeven tussen de Bornse Elektriciteitsmaatschappij en de Hengelose Heemaf.' Het kunstwerk straalt een strakke dynamiek uit, heel goed passend bij de mentaliteit van de ondernemer die een eeuw daarvoor zo gedurfd vorm gaf aan zijn plannen.

Gedurfd

Want gedurfd was het zeker om in een kleine agrarische gemeenschap die Borne

B. Jager

De spijkermotor van Harry Lammertink

in die tijd voornamelijk was een openbaar elektriciteitsnet te realiseren waarvan men zowel in de huizen als op straat profiteerde. Maar Borne kende in die tijd natuurlijk ook de textielfabriek van Spanjaard en de machinefabriek van Ledeboer, om maar twee belangrijke uitingen van industriële activiteit te noemen. Wat dat betreft paste de dynamiek van een man als Hofstede Crull heel goed bij de dynamiek van deze kleine plaats.

Hofstede Crull was wat je een wereldburger zou kunnen noemen. Zijn ingenieursdiploma haalde hij in Hannover. Van 1891 tot 1893 woonde hij in Amerika om zijn inzichten in de mogelijkheden tot het opwekken van elektriciteit uit te breiden. Een jaar na zijn terugkeer trouwde hij met Aleida Dikkers, dochter uit een rijk geslacht, dat bijvoorbeeld het uitgestrekte landgoed het Weleveld in zijn bezit had, een relatie die zijn maatschappelijke positie aanzienlijk versterkte.

BEM

De kleine fabriek van Hofstede Crull werd in 1896 feestelijk geopend. De Bornse Energie Maatschappij (BEM) voorzag, na de nodige startperikelen, al gauw een groot aantal huizen en straten van verlichting. In 1897 verenigde zijn firma zich met Willem Willink en al gauw besloten de heren hun firma naar Hengelo te verplaatsen. Jaap Tuik geeft daarvoor in zijn biografie als reden op dat de commissarissen van de BEM niet wilden meewerken aan de forse uitbreiding die nodig was om het nieuwe spoorwegstation in Hengelo van elektriciteit te voorzien. Ze vonden het risico te groot.² Daarmee ging al snel na de opening een enorme mogelijkheid voor Borne verloren. De oude fabriek diende vanaf 1900 alleen nog als distributiecentrum.

Op een romantische ansichtkaart uit omstreeks 1900 waarin een vrouwenhand een roos en een panorama van Borne toont, is de fabriek van Hofstede Crull afgebeeld.

Duidelijk is de schoorsteen te zien met het belendende gebouw dat zich aan het begin van de Oude Deldensestraat bevond. In 1936 werd het met de grond gelijk gemaakt.

Het kunstwerk van Harrie Lammertink bevindt zich aan de Bekenhorst in Borne dichtbij de ingang van het verzorgingstehuis Het Dijkhuis, een stille

Rechts in het midden: de schoorsteen van de fabriek

representant van een kortstondige glorie. Op de plaats waar de fabriek ooit stond was geen ruimte om het kunstwerk te plaatsen. Jammer, want het staat nu op een plek waar je dat helemaal niet zou verwachten. Het werd ter gelegenheid van het achthonderdjarig bestaan van Borne in 2006 officieel door Annemarie Wijnands van de Rabobank onthuld en later overgedragen aan de toenmalige wethouder Bram Donker.

1 Jaap Tuik, Een bijzonder energiek ondernemer. Rento Wolter Hendrik Hofstede Crull (1863 – 1938): pionier van de elektriciteitsvoorziening in Nederland; hoofdstuk 5 en 6

2 Ibidem, pagina 49

Boeksignalement

Geert Bekkering

Berend Jager, *Daar doe ik niets op uit*, Uitgeverij De Kwinkslag, Borne, ISBN 978-94-90091-02-6 € 16,95, 136 pagina's, 30 cartoons, gebonden in een harde band.

In 1977 kwam ik naar Twente en moest een beetje grinniken, als ik hoorde dat ze hier de eieren op de boer haalden en zondags een blokje rond liepen. Voor mijn gevoel was dat allebei onlogisch. Ik groeide op in Utrecht, waar we de eieren bij de boer haalden en een blokje om liepen. Hoewel ik geleidelijk aan het Twents goed leerde verstaan, werd me al snel verteld dat ik het maar niet moest spreken, want dat leek niet wat. Hoe mooi en rijk ik de Twentse taal ook vind, ik heb nog steeds binnenpretjes als een Twentenaar probeert goed Nederlands te praten en zegt dat hij zich even om moet trekken. Ik heb alleen wel geleerd die binnenpretjes meestal binnen te houden.

Mensen die net zo van twentismen genieten, moeten beslist Berend Jagers nieuwste boek lezen. In dertig humoristische schetsen steekt hij de draak met die twentismen. Het levert komische misverstanden op.

Zelfs Herman Finkers schrijft in zijn voorwoord, dat hij zich van sommige twentismen niet bewust is. En alle dertig verhalen zijn opgesierd met rake cartoons van Bert Schoolderman.

In maart 2009 gaf Uitgeverij De Kwinkslag al van Berend Jager uit: *Vertellingen uit het oude Twente*, ISBN: 978-94-90091-01-9, € 14,95, 132 pagina's, rijk geïllustreerd door de Bornse kunstenaar Willemien Holterman.

De negen historische verhalen spelen allemaal in Twente. In negen episoden tussen 1216 en 1945 wordt heel beeldend en met een Twents gevoel voor humor de geschiedenis levend gemaakt.

Over de wonderverhalen van de monnik Caesarius van Heisterbach, over de roofridder van de Hondenborg in Saterslo, over de Deldense freules, die levend verbrand werden en veel meer. Over een spectaculaire redding uit de brand van Enschede en een jongen die de bevrijding twee keer meemaakte. Alle verhalen zijn spannend; de historische achtergronden zijn authentiek. De hoofdpersonen zijn soms verzonnen, soms hebben ze echt bestaan. Ook kinderen genieten ervan als deze verhalen worden voorgelezen.

Vertellingen uit het oude Twente

Berend Jager

Twentse paddenstoel

Oplossing vorige nummer:

De paddenstoel bevindt zich vlakbij het kapelletje bij het Singraven in Denekamp aan de Molendijk, afslag Harwichsdijk. Niet ver daarvandaan bevindt zich Natura Docet, het oudste regionale natuurhistorisch museum, waarover u elders in dit blad meer kunt lezen.

De prijs gaat dit keer naar de heer G. Perfors uit Lochem.

Gefeliciteerd!

Nieuwe paddenstoel

Deze paddenstoel staat vlak bij een kanaal. In de volgende uitgave van het 't Inschrien zullen we over de geschiedenis van dit kanaal iets vertellen.

Doe mee en win de Twentse spreukenkalender 2010.

Wat moet u doen? Beantwoord de twee vragen en stuur de antwoorden naar de redactie van dit blad:

- 1 Wat staat deze paddenstoel?
- 2 Hoe heet het kanaal dat zich in de nabijheid van deze paddenstoel bevindt?

Vergeet niet uw naam, adres en telefoonnummer te vermelden.

Stuur uw oplossing voor 15 oktober 2009 naar: Blauwgras 48, 7623 GK Borne of e-mail: redactie@oudheidkamertwente.nl

Natura Docet - De natuur onderwijst

Willy Ahlers en Hilda Ferwerda

De paddenstoel uit de puzzel in het vorige nummer bevindt zich niet ver van het museum Natura Docet. Daarom in dit nummer een artikel met informatie over dit boeiende museum.

De grondslag voor het museum Natura Docet werd gelegd door de dorpsonderwijzer meester Bernink. Stroink zegt in Stad en Land van Twenthe, op pagina 593-594 daarover het volgende: *Door meester Bernink werd in 1911 een bescheiden lokaal van 4x8 meter gebouwd aan zijn woonhuis aan de Brinkstraat. Daar kon hij, ijverig verzamelaar van alles wat in de natuur op het gebied van geologie, planten- en dierenwereld te vinden is, vele interessante vondsten aan de liefhebbers tonen.*

De mammoets in Natura Docet

Natura Docet betekent letterlijk de natuur onderwijst, het motto van leven en werk van meester J.B. Bernink (1878-1954). Bernink was rond 1900 hoofdonderwijzer in Denekamp. Samen met zijn leerlingen, en kinderen uit de steden en dorpen van Twente maakte hij wandelingen naar het Lutterzand en de Austieberg. Hij onderwees hen over het ontstaan van het landschap dat de coulisse voor hun dagelijks leven vormde. Op die manier, was zijn theorie, zouden ze meer kennis opdoen van de natuur en bereid zijn er zorg voor te dragen.

Zijn startpunt is daarbij de aarde – letterlijk. Elke type bodem heeft een eigen vegetatie, trekt daarmee eigen insectenleven aan, brengt daardoor typische vogelsoorten in beweging op zoek naar voedsel. Bernink was ecooloog voordat de ecologie als onderdeel binnen de biologie zich deed gelden. Zijn grote leidsmannen daarbij waren Eli Heimans en Jac. P. Thijsse, de grondleggers van de natuurbescherming in Nederland. Thijsse is tevens auteur van de bekende Verkade-albums.

Verscheidenheid

Al in 1911 werd de Vereeniging Natura Docet opgericht om Bernink te ondersteunen in zijn belangrijke natuureducatieve werk en het bijeenbrengen (en vooral onderbrengen) van een natuurhistorische verzameling die gestaag groeide. Van de stenen uit de directe omgeving van Denekamp tot de zwerfkeien van noordoost Twente, van ijsvogels uit het Dinkelgebied tot paradijsvogels uit Sumatra. Naarmate Bernink met meer natuurliefhebbers, hoogleraren en studenten van verschillende Nederlandse universiteiten in contact kwam groeide ook zijn bekendheid en die van het Museum Natura Docet. In 1921 verhuisde hij het museum door ruimtegebrek naar de huidige locatie, direct rechts als je vanuit Oldenzaal voorbij de rotonde Denekamp binnen rijdt.

Vanaf 1922 konden de collecties mineralen, fossielen, stenen, opgezette vogels (Bernink prepareerde ook zelf) en allerlei andere dieren ondergebracht worden in de monumentale villa waar Natura Docet nog steeds gehuisvest is. De financiering voor de bouw van het huis kwam tot stand door

giften van onder andere de fabrikanten van Twente en de voormalige bewoner van het Huis Singraven, de heer Laan. In het rariteitenkabinet zijn antilopen, apen en een zebra de stille getuigen van een reis die de heer Laan maakte naar Afrika. Een vorm van 'verzamelen' die in de huidige tijd niet meer mogelijk is, maar die Natura Docet, en daarmee de bewoners van Twente, wel liet kennismaken met de enorme diversiteit van het dierenleven ver buiten de vertrouwde landsgrenzen. Na het overlijden van de oprichter in 1954 nam zijn dochter Heleen het directeurschap op zich en deed dat 22 jaar lang. Zij zorgde ervoor dat het museum een provinciale status kreeg. De provincie en de gemeente Denekamp, nu Dinkelland zijn dan ook belangrijke subsidiegevers. Dankzij hen was er tussen 2002 en 2005 een grondige renovatie en herinrichting.

Tuin

Nog steeds breidt Natura Docet zich uit. Zo zijn er regelmatig schenkingen, de laatste aanwinst voor het museum zijn twee witte cobra's die door een Enschedeër waren geschonken. Ook in oppervlakte groeide het museum. In 2008 werd de tuin van Natura Docet, met toevoeging van enkele aangrenzende percelen, omgevormd tot een landschappentuin. De verschillende biotopen van het Twentse landschap zijn er te zien en tijdens een wandeling kunt u, in de geest van meester Bernink, de natuur beleven. Van het stroomdal van de Dinkel naar de bronbeek, via de es en door het broekbos langs nieuwe venoevers terug naar Natura Docet. Zo blijft het oudste regionale natuurhistorische museum van Nederland een kenniscentrum voor de natuur en een plek waar veel te beleven, te zien en te bewonderen is.

Activiteiten

Natura Docet is een sfeervol museum waar veel te zien is en boeiende lezingen gehouden worden. Je kunt er een mammoet

zien en een dinobot aanraken. Uitzoeken welke roofvogel je hebt gezien een speciaal voor de kinderen een braakballenpracticum. Ga zelf in het museum op ontdekkingstocht. Voor leerlingen van basis- en middelbare scholen zijn er lesprogramma's. Bij het lesprogramma

Museum van de Opreijlaan gezien, DENEKAMP
Natura Docet circa 1925. Voor het museum staat de stichting

geologie is zelfs een excursie naar het Lutterzand mogelijk. Van 4 juli 2009 tot 10 januari 2010 is er in het museum een speciale onderwerp: Dier onder de loep: Katten, groot en klein. We moeten daarbij niet vergeten dat een leeuw ook een kat is.

In 2011 bestaat het museum 100 jaar. In die 100 jaar heeft het zich ontwikkeld tot een museum dat landelijke bekendheid geniet met als hoogtepunten de grote dino expositie in 1991 met 200.000 bezoekers en de walvissen expositie in 1996 met 60.000 bezoekers.

We danken Stans van der Veen, directeur vanaf januari 2009, voor haar actieve bijdrage aan dit artikel.

Adresgegevens: Museum Natura Docet
Oldenzaalsestraat 39
7591 GL Denekamp
tel.nr. 0541-351325
www.naturadocet.nl
info@naturadocet.nl

LaRoche

Steaks & Seafood

Hengelosestraat 200 te Enschede
Tel. 053 - 43 53 855

www.restaurantlaroche.nl

Quest

accountants

Kottendijk 72, 7522 BT ENSCHEDE
053-4327475

ondernemende adviseurs

www.questaccountants.nl

Deze advertentieruimte kost
slechts € 0,30 per lezer per jaar!

Van Remeker Schilderwerken

Betrouwbaar en degelijk

Michel van Remeker
Rigtersbleekstraat 23
7521 GH Enschede
Tel: 053 - 4352482
Mobiel: 06 - 53516771

DE
LIJSTENMAKERIJ
GOVAARTS & HOMAN

Hengelosestraat 164
7521 AK Enschede
tel 053-4353678
www.govaarts.nl

Bijzondere lijsten en inlijstingen, ophangsystemen en kunstschildersmateriaal

Keppels

LIPPERKERKSTRAAT 43-45 ENSCHEDE TEL. 053 - 431 26 50

ELEKTROBURO
H. VOS **B.V.**

Elektra en Data werken
Brandmeldinstallaties
Noodverlichting

24 uur Servicedienst

Tel. 053 - 435 30 96

VOS
INSTALLATEURS B.V.

Elektra, Airco,
Verwarming, Sanitair,
Loodgieterswerk en
Luchtbehandeling

Tel. 053 - 435 20 63

Op 2 december 2019 neemt u 150 euro op. Gewoon bij een Rabo geldautomaat.

(Als contant geld dan nog bestaat.)

Met meer dan 3000 kantoren komt u de Rabobank door heel Nederland tegen. Overal waar u ons verwacht en zelfs op plekken waar u dat misschien niet had gedacht. Dat is altijd al zo geweest en zal altijd zo blijven. Want al wordt alles digitaal en virtueel, er zal altijd een Rabobank in de buurt blijven.

Het is tijd voor een bank
die zichzelf blijft.

Het is tijd voor de Rabobank.